

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук, професора

Глотова Бориса Борисовича

на дисертаційне дослідження **Деміра Гьокхана**

**«Національна ідентичність у контексті глобальних міграційних процесів:
соціально-філософський аналіз»**

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю
09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії

Дисертаційне дослідження Г. Деміра присвячене надзвичайно актуальній, але все ще малодослідженій теоретичній і практичній проблемі - проблематиці національної та етнокультурних ідентичностей, їх соціального конструювання, відтворення, змін і трансформацій в умовах глобалізованого світу, маркерам повсякденного конструювання мігрантами власних ідентичностей.

Виходячи з актуальності дослідження, Г. Деміра чітко й зрозуміло сформулював його мету, яку логічно конкретизують наукові завдання. На основі опрацювання праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (а це 319 позицій, з них - 115 іноземною мовою) дисертант здійснив соціально-філософський аналіз феномена національної ідентичності у контексті глобальних міграційних процесів.

Слід відзначити й методологічну стратегію дисертанта, яка охоплює використання методологічної стратегії, яка синтезує на засадах взаємодоповнення історико-філософський, діалектичний, феноменологічний і системний підходи, що забезпечило осмислення сутності, структури й типології національної ідентичності, сприяло розкриттю її гносеологічного статусу і широкого спектру теоретико-методологічних модифікацій. Історико-філософський підхід уможливив комплексне дослідження національної ідентичності у контексті впливу сучасних міграційних процесів на ідентичність турецької нації, а також аналізу процесів ідентифікації турецьких мігрантів у західноєвропейських країнах. Для дослідження основних моделей міграційної політики країн ЄС та інших країн світу застосовувався порівняльний метод.

Заслугою Г. Деміра є і використання сучасних досягнень філософії, політичної науки, соціології і психології, педагогіки та інших соціогуманітарних наук, синергійне поєднання теоретичного і методологічного потенціалу яких створило евристичне поле

для конституювання системного підходу до вивчення феномена національної ідентичності у контексті глобальних міграційних процесів.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження національної ідентичності» присвячено соціально-філософському аналізу феномена ідентичності, визначенню його змістовних вимірів і типів, обґрунтуванню методологічних основ та перспективних напрямів дослідження національної ідентичності.

Як феномен свідомості ідентичність фіксує ототожнення соціального суб'єкта з певною спільнотою, що відбувається на основі засвоєння притаманних їй традицій, цінностей, соціальних установок і ролей. Констатовано, що ідентичність передбачає одночасно і тотожність, і відмінність.

Аргументовано, що національна ідентичність не є константною і слід було б додати - дискретною, вона постійно «перевизначається» відповідно до інституційних та соціокультурних змін. Різноманітність способів досягнення і маніфестації національної ідентичності істотно ускладнює механізм її формування. Доведено, що в сучасному полікультурному суспільстві на зміну жорстко детермінованим моделям національної ідентичності, приходить принцип варіативності, вибору, конструювання ідентичності.

У другому розділі «Національна ідентичність в умовах глобальних міграційних процесів» розглянуто феномен національної ідентичності на тлі розгортання глобальних міграційних процесів, проблему збереження національної самобутності в умовах мультикультуралізму західноєвропейських суспільств.

Внаслідок міграційних потоків зменшується рівень гомогенності та компліментарності титульних націй, розмивається їх цілісність, національні суспільства фрагментуються на відносно замкнені етнокультурні утворення, відтак істотно змінюються структура та зміст національної ідентичності.

Доведено, що національно-культурний простір сучасного суспільства є результатом символічної руйнації ознак локальної ідентичності, а національно-культурні спільноти набувають дедалі більше екстериторіальних ознак, на зміну внутрішній гомогенності приходить етнокультурна гетерогенність. Багато символів національної ідентичності формуються поза межами традиційної культури.

Зазвичай, емігрантські общини віддають перевагу етнічній, релігійній, мовній, культурній ідентичності порівняно з національною, що нерідко призводить до локалізації культур окремих етнічних чи релігійних груп мігрантів.

Проаналізовано державну імміграційну політику країн ЄС, політику натуралізації та політику в царинах освіти й культури, а також рух за подвійне громадянство.

Досліджено також проблему адаптації та ідентифікації мігрантів і біженців з мусульманських країн в європейських суспільствах, проаналізовано вплив міграції на настрої автохтонного населення. Констатовано, що спосіб життя мігрантів-мусульман нерідко приходить у конфлікт з тими формами духовності та життєдіяльності, які постали й утверджуються в суспільствах постмодерну, що нерідко призводить до сплесків етнічної нетерпимості, неприйняття інших, окрім титульної, релігій або конфесій, міжрегіональних конфліктів економічного, мовного і навіть історичного характеру.

Зазначено, що відношення свої - інші - чужі може змінюватися через механізми інтеграції (пристосування до інших), асиміляції (часткове або повне заперечення власних цінностей і традицій), сегрегації (спроба поєднання характерних для двох середовищ цінностей при збереженні їх відмінностей), уходу (створення альтернативного світу), а також особистішої маргіналізації. Визначено чинники, котрі зумовлюють маргіналізацію особи.

Проаналізовано принцип толерантності у контексті «політики визнання» як необхідної умови пошуку основ для порозуміння і згоди між індивідами і групами меншин у сучасних мультикультурних суспільствах. Тут же осмислюються проблеми громадянської байдужості через інтерпретацію її як «відторгнення Іншого», що унеможливлює формування суспільної солідарності.

Третій розділ «Вплив сучасних міграційних процесів на ідентичність турецької нації» присвячено осмисленню ідентифікаційних практик громадян Туреччини в умовах глобальної міграції, аналізу процесів ідентифікації турецьких мігрантів у західноєвропейських країнах.

Визначено, що основними рисами турецької міграції, загальними механізмами функціонування міграційних процесів та особливості їх відтворення в турецькому суспільстві є: тимчасовість, нерегульованість статусу, транснаціональність; тенденція до змін географії країн призначення і складу мігрантів за освітньо-професійним рівнем, способами заробітків, тривалістю виїзду, культурно-конфесійних зв'язків.

Водночас міграційні процеси, які розгортаються в Туреччині, несуть у собі серйозні ризики для формування і збереження національної ідентичності, істотно змінюють її структуру і внутрішній зміст. Охарактеризовано зростаючий вплив ісламу на ідентифікаційні практики громадян Туреччини.

Виявлено, що турецькі мігранти навіть після багатьох років життя в Європі не повністю інтегровані в західноєвропейські суспільства, вони зіштовхуються з багатьма проблемами.

У контексті адаптації у західноєвропейське суспільство мігрантів-мусульман звернено увагу на ісламофобію - комплекс негативних стереотипних уявлень із послабленим когнітивним компонентом і підсиленою афективною складовою. Як різновид ксенофобії ісламофобія виникає у масовій свідомості під впливом бінарної опозиції «свій / чужий», що спричиняє полярні оцінки власної та зовнішньої етнорелігійних груп.

Можна було б зазначити й низку Інших позитивних моментів дисертаційного дослідження Г. Деміра. Специфіка роботи, її наукова значущість добре помітні з огляду на наукові положення новизни, що виносяться дисертантом на захист. Наукове дослідження загалом вирізняється спробою автра внести дух новаторства в сферу соціально-філософських розвідок в царині феномена національної ідентичності.

Разом із тим, з приводу окремих аспектів дисертаційної роботи Г. Деміра хочеться висловити деякі зауваження та побажання.

По-перше, варто було б сформулювати предметом дослідження - особливості формування національної ідентичності в умовах глобальних, а не сучасних, міграційних процесів.

По-друге, на основі звернення до культурно-історичного дискурсу розкрито вектори й суперечності формування національної ідентичності турецького суспільства у контексті міграційних процесів та ідеології неотюркизму з урахуванням соціально-економічного та демографічного розвитку регіонів; охарактеризовано вплив ісламу на сучасні ідентифікаційні практики також слід було б згадати іноетнічних яничарів, які на думку Л. Гумільова, сприяли занепаду Османської імперії.

По-третє, положення автора про те, що мультикультурна міграційна політика у багатьох європейських державах призвела до формування закритих етнонаціональних груп потребує більш детального аналізу.

По-четверте, елемент наукової новизни, що саме національна держава продовжує залишатися несучою конструкцією у становленні національної ідентичності не враховує тієї обставини, що в сучасному глобалізованому світі все більш провідну роль відіграють процеси становлення наднаціональних квазідержавних об'єднань.

По-п'яте, це положення дещо виходить поза межі предмету поданої дисертації, однак варто врахувати наступне: державотворчий процес у моноетнічних країнах відображений у вигляді піраміди, в основі якої знаходиться етнос, який є ядром формування політичної нації і рушійною силою державотворення. Цей процес названо примордиалістським «визріванням», через який пройшли в основному держави Західної

Європи. Державотворчий процес у поліетнічних країнах Східної Європи, до яких відноситься і Україна, - це шлях формування нації з кількох державотворчих етносів. Під кутом зору конструктивістського підходу існує формула, що приписується Ю. Пілсудському: «Не нація створила державу, а держава - націю». Квінтесенція ліберального (або територіального) націоналізму реалізується у рівнянні «нація» = «державу» = «народ», тобто відносно до держави громадяни утворюють народ, а стосовно усього людства вони утворюють націю.

Утім, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження, значущість одержаних результатів і висновків, а мають на меті лише прояснити окремі моменти, котрі розширюють розуміння запропонованої автором філософської концептуалізації досліджень феномена національної ідентичності у контексті глобальних міграційних процесів. Гадаємо, вони спонукатимуть дисертанта до подальших досліджень із зазначеної проблематики.

Загалом дисертаційна робота Г. Деміра виконана на належному науковому й методологічному рівнях, відзначається ретельно опрацьованим змістом, узгодженістю концепції та висновків, а винесені на захист положення є дійсно новим внеском у сучасні соціально-філософські студії.

Теоретичне значення дисертаційної роботи Г. Деміра полягає у тому, що вона сприяє збагаченню та конкретизації понятійно-категоріального апарату соціальної філософії. Положення та висновки дисертаційного дослідження дозволяють напрацювати низку перспективних спрямувань у дослідженні феномена національної ідентичності у контексті глобальних міграційних процесів.

У практичному значенні положення та висновки дисертації можуть бути використані у сфері діяльності державних органів і громадських організацій для розробки заходів внутрішньої та зовнішньої міграційної політики щодо адаптації мігрантів, визначення їх ідентичності, а також у навчальному процесі: під час викладання курсів із соціальної філософії, глобалістики, соціальної психології, демографії, політології, етнології, соціології, теорії та історії міжнародних відносин, спеціальних курсів з соціології міграції, геополітики, міграціології; при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, енциклопедичних та довідникових видань.

Автореферат та наукові публікації Г. Деміра відображають основний зміст дисертації. Основні концептуальні ідеї, положення та висновки дисертаційного

дослідження отримали належну апробацію на низці міжнародних, всеукраїнських теоретичних і науково-практичних конференцій, та знайшли відображення у 13 одноосібних публікаціях автора.

Зазначене вище дає підстави для висновку, що дисертаційне дослідження Деміра Гьокхана «Національна ідентичність у контексті глобальних міграційних процесів: соціально-філософський аналіз», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії є цілісним, самостійним та логічно завершеним науковим дослідженням актуальної проблеми сучасності, що відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а його автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент

професор кафедри права та європейської
інтеграції Дніпропетровського регіонального
інституту державного управління
Національної академії державного
управління при Президенті України,
доктор філософських наук, професор

Б. Б. Глотов

*Вчений секретар
Дніпропетровського
регіонального інституту
державного управління
Національної академії
державного управління
при Президенті
України, доцент*

